

**РЕАЛІЗАЦІЯ ВЛАСНЕ-СОЦІАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ
ПРИЙМЕННИКОВО-ВІДМІНКОВОЮ ФОРМОЮ З + О. в.
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

У статті кваліфіковано мікрогрупу власне-соціативного значення як визначальну в межах соціативної підгрупи логічних прийменників; визначено центральні й периферійні одиниці; обґрунтовано ядерну позицію прийменника з у власне-соціативній мікрогрупі; виявлено особливості функціонування прийменниково-відмінкової форми з + О. в.

Ключові слова: прийменники соціативності, власне-соціативне значення, прийменниково-відмінкова форма, функціонування прийменників.

In the article it was qualified a micro-group of proper-sociative meaning as a determining within the limits of sociative sub-group of logical prepositions; the central and the peripheral units were defined; the nuclear position of preposition in micro-group was substantiated; the features of functioning of prepositional-case form were found out.

Key words: prepositions of sociative; proper-sociative meaning; prepositional-case form; functioning of prepositions.

У сучасній граматиці немає викінченої класифікації типів відношень, виразниками яких є прийменники та їхні функціональні еквіваленти. Проте багато мовознавців виокремлює прийменникове значення соціативності, хоч і під різними назвами: як комітативне – В. Виноградов, А. Загнітко, О. Бугаков [5, с. 538; 8, с. 124; 4, с. 132]; як значення сумісності, супроводу – А. Колодяжний, В. Малащенко, Т. Туліна [9, с.122; 13, с. 19, 23; 21, с. 163]; як

соціативне – І. Вихованець, К. Прусакова, Г. Балабан [6, с. 174–176; 15, с. 115; 2, с. 60, 134].

І. Вихованець уперше серед дослідників слов'янської прийменникової системи використав термін „соціативність” стосовно прийменникових значень і теоретично обґрунтував наявність соціативних прийменників. Він кваліфікував прийменниково-відмінкову форму $z + O$. в. як „соціативно-просторову сполуку, що дістає однозначну інтерпретацію на тлі складносурядного речення” [6, с. 174–175].

Дослідниця українських прийменникових новотворів Г. Балабан, підтримуючи семантичну диференціацію прийменників І. Вихованця (просторові, темпоральні й логічні), у межах логічної групи виокремила підгрупу соціативності зі своїми мікрогрупами [2, с. 208].

Для повного з'ясування поняття „соціативність” у сфері прийменникових відношень (відношення сумісності, супроводу, співв'язу, співучасті в одній справі кількох осіб) пропонуємо виокремити вісім мікрогруп із соціативною семантикою: власне-соціативного значення; соціативності – неподільного зв'язку; паралельного зв'язку; протиставного та зіставного зв'язку; соціативності – способу дії; соціативності – причини; соціативності – керівництва, заступництва, контролювання; внутрішньої локалізації.

Мета нашої роботи – на матеріалі прийменниково-відмінкової форми $z + O$. в. дослідити реалізацію власне-соціативного значення прийменниками однойменної мікрогрупи як центральної у вираженні відношень сумісності, супроводу, співв'язу. Це зумовлює розв'язання таких завдань: 1) обґрунтувати вживання терміна „прийменниково-відмінкова форма”; 2) виявити центральні й периферійні одиниці прийменникової мікрогрупи власне-соціативного значення; 3) виокремити ядерну й приядерні одиниці в межах центральних власне-соціативних прийменників; 4) з'ясувати характер виявлення власне-соціативного значення на прикладі прийменниково-відмінкової форми $z + O$. в.

Дослідження прийменникової системи виконано переважно на основі прийменниково-відмінкових конструкцій. Залежно від поглядів мовознавців на

значення прийменника такі поєднання розглядають або як словосполучення, у якому прийменник – основне слово; або як прийменниково-іменну групу, в якій, окрім лексичного значення іменника, визначається певне лексичне й граматичне значення прийменника; або як єдину форму, в якій функція прийменника, як морфеми, дорівнює функції відмінкової флексії.

Розбіжності в тлумаченні граматичної природи поєднання прийменника з іменником зумовили й різні назви подібних комплексів: прийменниково-відмінкова або прийменникова конструкція, прийменниковий зворот, прийменниково-іменна або іменна група, прийменниково-відмінкова форма [10, с. 4; 16, с. 18].

В. Жирмунський кваліфікує поєднання прийменника з іменником як словосполучення, що має тенденцію до граматизації [7, с. 164].

Р. Аванесов (а за ним – і В. Малащенко) такі сполуки називає проміжними утвореннями, зауважуючи, що прийменники „мають певні формально-граматичні функції і водночас мають певне, у багатьох випадках досить яскраве лексичне значення” [1, с. 50; 13, с. 18].

Є. Курилович досліджує прийменниковий зворот, але не як групу слів, а як слово, у якому прийменник виступає в ролі морфеми [12, с. 66].

Морфемну концепцію прийменника поглибив і послідовно обґрунтував І. Вихованець. Функцію прийменника він убачає в переведенні субстантива в позицію прислівника, тому розглядає поєднання прийменника з таким субстантивом як одне функціональне слово. У дослідженнях деяких прийменників або відмінків конструкцію *прийменник + іменник у непрямому відмінку* І. Вихованець називає сполукою або прийменниково-відмінковою формою [6, с. 20–21, 174–175].

Ми розглядаємо прийменниково-відмінкову форму як одне функціональне, синтаксичне слово, а терміни „форма”, „конструкція”, „сполука” вживаємо як синонімічні.

Серед мікрогруп, вирізнених у межах прийменників соціативності, саме мікрогрупа власне-соціативного значення є стрижневою, визначальною у

вираженні семантико-синтаксичних відношень сумісності, супроводу, співвияву. Прийменники, що найвиразніше передають ці відношення, дали змогу окремим дослідникам слов'янської граматичної системи виділити соціативне значення деяких прийменниково-відмінкових форм.

А. Колодяжний зафіксував вираження семантико-граматичних відношень супровідності, сумісності, співучастності за прийменниками *з, при: син з батьком, жили при матері* [9, с. 122].

І. Вихованець визначає соціативно-просторове значення сполуки *з + О. в.* й особливо чітко вираження соціативності прийменником *разом з*. Спираючись на співвідносність прийменника *з* із сурядними сполучниками, він членує прийменниково-відмінкову форму *з + О. в.* із семантичного погляду на дві відмінні форми: соціативно-просторовий із семантикою співучасника дії або стану і соціативно-просторовий із семантикою об'єкта [6, с. 174–175].

А. Загнітко, кваліфікуючи відношення сумісності дії, у прикладах звертається тільки до прийменника *з: прийшли мати з сином, зайшли учитель з учнем* [8, с. 124]. У Словникові українських прийменників значення сумісної дії не подано [17].

Г. Балабан, досліджуючи українські прийменникові новотвори, наголошує на першорядності одиниць *з і разом з* у вираженні соціативної семантики й визначає 11 новотворів власне-соціативного значення: власне-прийменники в складі конструкцій *спільно з + О.в., у (в) поєднанні з + О.в., у (в) сполученні з + О.в., у (в) супроводі + Р.в., у (в) сукупності з + О.в.,* функціональні еквіваленти *у (в) присутності + Р.в., в унісон з + О.в., в унісон + Д.в.,* а також зрідка вживані в ролі прийменників сполуки *невіддільно від + Р.в., пліч-о-пліч з + О.в., вкупі з + О.в.* [2, с. 135].

Дослідниця російських вторинних прийменників К. Прусакова, не поділяючи підгрупу прийменників соціативності на мікрогрупи, центром цієї підгрупи вважає одиниці *с, вместе с, совместно с, наряду с, в сопровождении, в унисон с, в сообществе с, совокупно с, вкупе с* [15, с. 115–116]. Ці одиниці тотожні українському первинному прийменнику *з* і вторинним *разом з, спільно*

з, поряд з, у супроводі, в унісон з, у співдружності з, сукупно з, укупі з. Ядро мікрополя найчіткіше передає семантику досліджуваної підгрупи, тобто, за нашою класифікацією, ці одиниці – власне-соціативні прийменники.

Усі прийменники та їхні функціональні еквіваленти, названі в зазначених вище працях, найзагальніше виражають семантику сумісності (крім одиниці у *співдружності з*, яку вважаємо виразником неподільного зв'язку), тому відносимо їх до мікрогрупи власне-соціативного значення.

До центру цієї мікрогрупи зараховуємо прийменниково-відмінкові форми, які найвиразніше реалізують семантику соціативності: форму з ядерним прийменником з + О. в., приядерні сполуки *пліч-о-пліч з + О. в.*, *поруч з + О. в.*, *поряд з + О. в.*, *разом з + О. в.*, *спільно з + О. в.*, у (в) *поєднанні з + О. в.*, у (в) *присутності + Р. в.*, у (в) *сполученні з + О. в.*, у (в) *сукупності з + О. в.*, у (в) *супроводі + Р. в.*, *укупі з (вкупі з) + О. в.* Напр.: *Та чи знаєте ви, що серед робітників повсталого „Арсеналу” пліч-о-пліч з українцями проти петлюрівців б'ються росіяни, євреї, поляки, латиші, що в полум'ї тих боїв гартуються наша дружба, братерство народів?* (І. Цюпа, с. 87); *Компонент із заперечною часткою не у складі локативних прийменникових еквівалентів у поєднанні з будь-яким відмінком виражає неповноту дії або вказує на обмежений час перебування предмета в межах іншого предмета чи обмеження його руху...* (Н. Куш, с. 69); *Опис майна провадиться судовим виконавцем у присутності боржника і двох понятих* (Короткий юридичний словник, с. 71); *Так само, цей прийменник спостерігається у сполученні з істотами (рідко)...* (О. Баранівська, с. 94); *Ємець у супроводі Шевченка, Самохатька, Савицького, Коваленка, Мороза підходив вже до інших хлопчиків* (Л. Вишневецький, с. 96); *Богдан сидів вкупі з Семеном і Яковом* (Є. Куртяк, с. 98).

На периферії розташовані сполуки *в межу з + О. в.*, *в унісон + Д. в.*, *в унісон з + О. в.*, *всуміш з + О. в.*, *заодно з + О. в.*, *невіддільно від + Р. в.*, *обік з + О. в.*, *обіч з + О. в.*, *обруч з + О. в.*, *побіч + Р. в.*, *побіч з + О. в.*, *попідруч з + О. в.*, *попліч + Р. в.*, *попліч з + О. в.*, *поруч + Р. в.*, *при + М. в.*, *сукупно з + О. в.*,

сумеж з + О. в., сумеженно з + О. в., сумежно з + О. в., суміж з + О. в., суспіль з + О. в., у зв'язках з + О. в., у (в) пандан з + О. в.

Ядерним, базовим прийменником підгрупи соціативності взагалі й власне-соціативної мікрогрупи зокрема виступає багатозначний первинний прийменник *з* у поєднанні з орудним відмінком. Похідні соціативні прийменники утворилися переважно внаслідок „нарощення” прислівників на цю форму (*разом з + О. в., заодно з + О. в., у співпраці з + О. в., за компанію з + О. в., на чолі з + О. в., нарівні з + О. в., у зіставленні з + О. в.* тощо), від якої й отримали значення сумісності, супроводу, співвияву.

Як зазначалося вище, соціативну семантику прийменниково-відмінкової форми *з + О. в.* визнавали українські мовознавці А. Колодяжний, І. Вихованець, А. Загнітко, Г. Балабан [9, с. 122; 6, с. 174–175; 8, с. 124; 2, с. 135].

Соціативне значення цієї форми виокремлюють і в деяких теоретичних курсах, підручниках. У теоретичному курсі сучасної української літературної мови за редакцією І. Білодіда зазначено, що всі конструкції *з + О. в.* мають комітативний (*соціативний – Т. Л.*) характер, тобто показують взаємозв'язки предметів, супровідні обставини дії [19, с. 478]. М. Плющ у підручнику сучасної української мови, аналізуючи окремі прийменниково-відмінкові форми, одним із значень прийменниково-відмінкової форми *з + О. в.* називає соціативний зв'язок осіб (*брат із сестрою ідуть*) [20, с. 300].

У Словникові української мови (в 11-ти томах) для прийменника *з* визначено просторові, часові, причинові, обставинні (способу дії), мети, кількісні, об'єктні, означальні відношення, у межах яких характеризуються значення прийменниково-відмінкових форм (усього 36). Одним із значень форми *з + О. в.* як виразника об'єктних відношень подано вказування на осіб, предмети, що перебувають у взаємній дії; серед прикладів деякі ілюструють власне-соціативність: *Яблука доспіли, яблука червоні! Ми з тобою йдемо стежкою в саду (М. Рильський)* [18, с. 7–10].

У сучасних українських лінгвістичних словниках не завжди фіксують прийменник *з*. Так, „Універсальний словник української мови” (2005) і „Новий

тлумачний словник української мови” (2005) не мають словникових статей до багатозначного прийменника з [11; 14]. Зате у згаданому новому тлумачному словникові розглянуто 2 значення одиниці *з-над*, а також, зауважимо, подано 19 значень прийменника *від*, але, всупереч одному із значень „протилежне до”, одиницю *до* не витлумачено [14, с. 283].

Аналіз прийменника *з* у Словникові українських прийменників видається неповним, через те що в словниковій статті для 8 значень форми *з + О. в.* (об’єктне, локативне, темпоральне + причинове, причини, цілі, способу дії, міри і ступеня, атрибутивне) не подано жодного прикладу, в якому б прийменник сполучався з назвою істоти [17, с. 71].

За І. Вихованцем розрізняємо *з + О. в.* із семантикою співучасника дії або стану і *з + О. в.* із семантикою об’єкта. Сполука зі значенням співучасника дії або стану охоплює назви осіб і функціонує в простому ускладненому реченні, у якому згорнуто тотожний предикат спільно з іншими елементами одного з вихідних речень. Конструкція зі значенням об’єкта поширюється тільки на назви неживих предметів і виступає в простому ускладненому реченні, в якому згорнуто нетотожний предикат (від якого залежав наявний в ускладненому реченні об’єкт) одного з вихідних речень [6, с. 175–176].

І. Вихованець називає соціативно-просторовим значення форми *з + О. в.* [6, с. 175]. Уважаємо за доцільне виокремити соціативність *з-поміж* семантичних відношень адвербіалізованих субстантивів, які виражає сполучення багатозначного власне-прийменника *з* і форма орудного відмінка.

У межах підгрупи соціативності розглядаємо прийменниково-відмінкову форму *з + О. в.* тільки із семантикою співучасника дії або стану, тобто форму, що „уособлює” у структурі простого ускладненого речення згорнуту конструкцію з сурядним сполучником і яка охоплює назви істот: *жили дід з бабою* ← *жили дід і баба* ← *жив дід, і жила баба; вона зайшла з подругою* ← *вона і подруга зайшли* ← *вона зайшла, і подруга зайшла; написати мамі з татом* ← *написати мамі й татові* ← *написати мамі, і написати татові*. Напр.: *З темряви наблизився дозорний загін кінноти, його пропустили*

до гетьмана з старшиною (І. Ле, с. 52); Рябий з білим слухняно рушали – все в гарбі скрипіло, тріщало і ойкало (Л. Вишневецький, с. 7); Ганна з Микитою так і жили в невідомості всю довгу окупацію, жили важко, як і всі інші люди (Ю. Мушкетик, с. 249).

Іноді в реченні може бути пропущеним один із співучасників дії, який з'являється під час розгортання конструкції з сурядним сполучником: *От піду десь-колись до близького зрубу, нарізю березини та пинаю мітовки через тиждень, а в понеділок беремо з жінкою по зв'язкові на плечі, та й на торг до Дрогобича* (І. Франко, с. 138) ← я і жінка беремо по зв'язкові на плечі ← я беру зв'язку на плечі, і жінка бере зв'язку на плечі.

Із формально-синтаксичного погляду сполука Н. в. + з + О. в. у реченні виступає підметом: *Галя зі своїм Іваном Білобровим мешкали в Полтаві. Сестра Марія з чоловіком теж були біля Якова – шахтарювали* (Л. Вишневецький, с. 29). Зрідка така сполука, виконуючи уточнювальну функцію, буває прикладкою: *Дітки, Оленка з Андрійком, і собі з печі* (А. Тесленко, с. 38).

У разі, коли перший співучасник дії названий іменником у непрямому відмінку, форма з власне-соціативним прийменником з виступає додатком: *Кинули бабі з дідом малого Артемчика* (Н. Паняєва, с. 60); *Крім нас з Федею, стоять у ряд ще четверо хлопців, яких він десь найняв на сезон косовиці* (І. Плахтін, с. 59); *Страшно й боляче було нам з матір'ю і Федею слухати все те п'яне марення, дуже боляче* (І. Плахтін, с. 63).

Характерно, що прийменниково-відмінкова форма з + О. в. функціонує як виразник власне-соціативності в різних стилях сучасної літературної української мови, та найширше – в розмовному й художньому. Це зумовлено структурно-семантичною особливістю цієї форми: вона охоплює тільки назви істот або, контекстуально, назви неістот, які зазнали уособлення в процесі метафоризації. Прийменник з у межах подібної, але поширеної на назви неживих предметів сполуки вказує на об'єктні відношення, пор.: *Новизна дослідження полягає в тому, що вперше окреслено регулярність вияву іменникових компонентів з прийменниками як репрезентантів семантики мети*

і встановлення найбільш частотних синтагматичних моделей останніх (А. Загнітко, Н. Загнітко, с. 133).

В інших функціональних стилях спостерігаємо тенденцію до заміни прийменника з синонімічними¹ – приядерними одиницями *поруч з*, *поряд з*, *разом з*, *спільно з*, які можуть реалізовувати власне-соціативне значення у поєднанні з назвами неживих предметів: *Просторові відношення **поряд з** об'єктними та іншими обставинними відношеннями, зокрема часовими і причиновими, виступають одним із найважливіших фрагментів в організації синтаксичного ладу мови* (М. Степаненко, с. 29); *Професор Карл **разом з** Algalita організує експедицію в район сміттєвої плями до кінця нинішнього року* („Урядовий кур'єр”); *Українські військові лікарі зі складу національної складової українсько-польського миротворчого батальйону у Косові **спільно з** американськими та польськими миротворцями багатонаціональної бригади „East” сил КФОР провели виїзний прийом хворих...* („Урядовий кур'єр”).

Отже, серед прийменників сучасної української мови відношення соціативності найзагальніше передають прийменники мікрогрупи власне-соціативного значення, що налічує близько 35 одиниць. Ядром і всієї підгрупи соціативності, і досліджуваної мікрогрупи є багатозначний первинний прийменник *з* у поєднанні з формою орудного відмінка. Структурно-семантична особливість прийменниково-відмінкової форми *з + О. в.* зумовлює її функціонування переважно в розмовному й художньому стилях сучасної української літературної мови. Із метою позначення соціативного зв'язку неживих предметів уживають синонімічні прийменники. Приядерні одиниці власне-соціативної семантики реалізують значення сумісності в усіх функціональних стилях. Особливо чітко власне-соціативне значення виражають прийменниково-відмінкові форми, що охоплюють назви істот.

Периферійні прийменники мікрогрупи власне-соціативного значення вимагають поглибленого аналізу. У подальших дослідженнях плануємо ґрунтовно проаналізувати систему мікрогруп соціативної підгрупи логічних прийменників.

Примітки

¹Прийменниковими синонімами, за В. Бондаренко, вважаємо прийменники, які вживаються в тотожному словесному оточенні й виражають одні й ті ж відношення [3, с. 35–36].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов Р.И. Фонетика современного русского литературного языка. – М.: Изд-во МГУ, 1956. – С. 50.
2. Балабан Г.С. Динамічні процеси в прийменниковій системі сучасної української літературної мови: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. – К., 2007. – 283 с.
3. Бондаренко В.С. Предлоги в современном русском языке. – М.: Учпедгиз, 1961. – 75 с.
4. Бугаков О.В. Функціонування прийменників в українському тексті: морфологічний та семантико-синтаксичний аспекти: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К., 2006. – 233 с.
5. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – 2-е изд. – М.: Высш. шк., 1972. – 615 с.
6. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наукова думка, 1980. – 286 с.
7. Жирмунский В.М. Рецензия на сборник „Вопросы грамматического строя и словарного состава языка” // Вопросы языкознания. – М., 1964. – № 1. – С. 164.
8. Загнітко А. Прийменники у структурі тексту: первинний і вторинний вияви // Лінгвістичні студії: Зб. наук. пр. / Укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 120–131.

9. Колодяжний А. С. Прийменники: Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови. – Х.: Вид-во Харків. ун-ту, 1960. – 165 с.
10. Кононенко В.І. Прийменниково-субстантивний комплекс в аспекті синтаксису // Мовознавство. – 1978. – № 3. – С. 3–12.
11. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.
12. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая: К теории частей речи // Очерки по лингвистике: Сб. ст. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 57–70.
13. Малащенко В.П. Роль предлогов в формировании системы семантических противопоставлений предложно-именных сочетаний // Неполнозначные слова. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 1977. – Вып. 2. – С. 14–31.
14. Новий тлумачний словник української мови: у трьох томах / укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К.: Аконіт, 2005. – Т. I. – 926 с.
15. Пруссакова Е.М. Система производных предлогов современного русского языка: Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01 / Кыргызский национальный ун-т им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2002. – 203 с.
16. Сенів М.Г. Прийменник у класичних мовах. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, ЛТД”, 2005. – 272 с.
17. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. – Донецьк: ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – 416 с.
18. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1972. – Т. 3. – 744 с.
19. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969. – 583 с.
20. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2005. – 430 с.
21. Тулина Т.А. К семантическим свойствам предлогов // Семантика служебных слов: Межвуз. сб. науч. тр. / Ю.А. Левицкий (гл. ред.). – Пермь: Пермский ун-т, 1982. – С. 161–166.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Баранівська О. Спроба зіставного аналізу деяких польських і українських прийменників // Лінгвістичні студії: Зб. наук. пр. / Укл. А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 91–97.
2. Вишневецький Л.М. Степові береги: Нарис. – Сімферополь: Таврія, 1981. – 144 с.
3. Загнітко А.П, Загнітко Н.Г. Синтагматика прийменників зі значенням мети // Лінгвістичні студії: Зб. наук. пр. / Укл. А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 131–142.
4. Короткий юридичний словник / Н.М. Хуторян, І.В. Зуб, Д.А. Єринов та ін. – К.: Політвидав України, 1989. – 189 с.
5. Куртяк Є.Г. Високий замок. – К.: Рад. письменник, 1964. – 351 с.
6. Куш Н. Основи семантичної типології прийменникових еквівалентів (на матеріалі обставинних локативних прийменникових еквівалентів) // Лінгвістичні студії: Зб. наук. пр. / Укл. А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – Вип. 16. – С. 66–72.
7. Ле І. Наливайко. – К.: Держлітвидав України, 1953. – 453 с.
8. Мушкетик Ю.М. Селена: Повісті та оповідання. – К.: Рад. письменник, 1989. – 364 с.
9. Паняєва Н.О. Приватна інформація: Роман. / Післямова М.Ю. Рябчука. – К.: Молодь, 1991. – 208 с.
10. Плахтін І.О. Літа-дороги: Спогади. – Сімферополь: Таврія, 1982. – 368 с.
11. Степаненко М.І. Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами: Автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. – К., 2004 – 39 с.
12. Тесленко А. За пашпортом: Вибрані твори: Для серед. шк. в. – К.: Веселка, 1982. – 174 с.

13. Урядовий кур'єр. – 2008. – 28 лют. (№ 33).
14. Франко І. Вибрані оповідання / за ред. О.К. Білецького. – К.: Держлітвидав України, 1947. – 446 с.
15. Цюпа І. Через терни до зірок (уривок з героїчної повісті) // Мій Київ: Уривки з романів та повістей, оповідання, нариси, вірші. – К.: Веселка, 1982. – С. 84–97.